

JAN ŠÍR
A KOLEKTIV

**RUSKÁ AGRESE
PROTI UKRAJINĚ**

KAROLINUM

Ruská agrese proti Ukrajině

Jan Šír a kolektiv

Recenzovali:

Mgr. Jefim Fištejn

Mgr. David Svoboda, Ph.D.

Autorský kolektiv:

Jan Buchar, David Emler, Jurij Fjodorov, Kateřina Hamatová,
Nikola Karasová, Jakub Kučera, Michal Lebduška, Václav Líd,
Olga Lukešová, Jiří Pondělíček, Vojtěch Raiman, Mychajlo Samus,
Matěj Sviták, Karel Svoboda, Jan Šír – vedoucí autorského kolektivu,
Luboš Švec

Na obálce trosky havarovaného letu MH17, Hrabove,
Doněcká oblast, 19. 7. 2014

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Praha 2023

Redakce Františka Jirousová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Druhé vydání

© Univerzita Karlova, 2023

© Jan Buchar, David Emler, Jurij Fjodorov, Kateřina Hamatová,
Nikola Karasová, Jakub Kučera, Michal Lebduška, Václav Líd,
Olga Lukešová, Jiří Pondělíček, Vojtěch Raiman, Mychajlo Samus,
Matěj Sviták, Karel Svoboda, Jan Šír, Luboš Švec, 2023

Cover photo © Piotr Andrusieczko, 2017

Tato monografie vznikla v rámci systému podpory fakultních
monografií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy.

ISBN 978-80-246-5701-1

ISBN 978-80-246-5724-0 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Úvod	7
<hr/>	
I. Kořeny, východiska, zdroje	13
1. Strategický význam Ukrajiny	14
2. Krym v rusko-ukrajinských vztazích	31
3. Vnitřní zdroje ruské agrese	59
4. Ukrajina, ruský svět a eurasijská integrace	75
<hr/>	
II. Anatomie hybridního válčení	93
5. Anexe Krymu	94
6. Válka na východní Ukrajině	114
7. Zemní plyn jako nástroj hybridní války	136
8. Informace, dezinformace, propaganda	162
9. Utváření vlivových struktur v Evropě: případ Front national ve Francii	179
<hr/>	
III. Dopady, reakce, třetí aktéři	201
10. Sankční politika EU a USA	202
11. Americká debata o vyzbrojení Ukrajiny	220
12. NATO, ruské menšiny v Pobaltí a „narvský paradox“	232
13. Společenský a politický vývoj na Ukrajině po Revoluci důstojnosti	259
14. Válka, oligarchie a ukrajinský fotbal	273
<hr/>	
Závěr	293
15. Rusko-ukrajinská válka jako konflikt hodnot	294
<hr/>	
Summary	306
Seznam tabulek a grafů	308
Seznam zkratk	309
Výběrová bibliografie	311
Rejstřík	330

ÚVOD

JAN ŠÍR

Ruská agrese proti Ukrajině, eufemisticky nazývaná „ukrajinská krize“, znamená mezník ve vývoji evropské bezpečnosti za mnoho desetiletí. Představuje zlom, jímž rok 2014 vejde do historie jako rok, kdy došlo k rozrušení základů bezpečnostního uspořádání v Evropě. Použití síly k rozčlenění, rozvratu a uchvácení území jednoho státu armádou druhého státu ztělesňuje frontální útok na samotnou podstatu mezinárodního systému založeného na principech a normách mezinárodního práva, jak byl ustaven na troskách kontinentu ke konci druhé světové války. Jakkoli nejde o první pokus režimu Vladimira Putina o násilné překreslení hranic třetí země – postačí v této souvislosti vzpomenout ruskou invazi do Gruzie v létě 2008 a následné uznání „nezávislosti“ okupovaných gruzínských provincií Jižní Osetie a Abcházie –, přesto má poslední agrese poněkud zvláštní nádech. Anexe svrchovaného území cizího státu, jak ukázal zábor Autonomní republiky Krym a města Sevastopolu, je něco, s čím Evropa po roce 1945 jednoduše dosud nemá zkušenost.

Ruská agrese proti Ukrajině tak vrací Evropu někam do druhé poloviny 30. let, kdy militaristický režim vůdcovského typu, vedený nacionálně šovinistickou ideologií, opírající se o přesvědčení o vlastní výlučnosti a hnaný touhou po revanši za domnělá ponížení a příkoří, jichž se mu dostalo po zhroucení někdejšího impéria, porušil elementární pravidla mezistátního chování a vydal se směrem řešení domácích problémů cestou válečných výbojů a teritoriální expanze. Agresí proti Ukrajině Rusko jedním šmahem pošlapalo Chartu OSN, Závěrečný akt KBSE z Helsinek, Deklaraci zásad mezinárodního práva týkajících se přátelských styků a spolupráce, Pařížskou chartu pro novou Evropu, Zakládající akt NATO–Rusko, vedle dalších normativních aktů, jež po dlouhá desetiletí zajišťovaly Evropě mír a tím i podmínky pro její bezprecedentní prosperitu a rozvoj. Agrese proti Ukrajině je rovněž porušením mnohočetných smluvních závazků, jež na sebe Ruská federace dobrovolně vzala, ať již na dvojstranné bázi, či v rámci mnohostranných formátů. Co víc, napadení státu, jemuž Rusko jen dvě desetiletí předtím dalo na nejvyšší úrovni záruky nenapadení výměnou za jaderné odzbrojení, diskredituje institut velmocenských záruk poskytovaných nejaderným státům, se vším, co to obnáší pro kredibilitu režimů nešíření zbraní hromadného ničení,

kontrolu zbrojení a odzbrojení a snahy o utváření prostoru kooperativní bezpečnosti v transkontinentálním měřítku.

Agrese proti Ukrajině staví Rusko po bok některých dalších darebáckých států a nestátních aktérů demonstřujících nepřízeň k zavedeným pravidlům pokojného soužití a na nich stojícímu řádu. Automaticky tím posouvá vztahy Moskvy a Západu do fáze zostřené konfrontace. Nelze přitom snad už říci jasněji, že napadení Ukrajiny není izolovaný excés. Destabilizace cizích území, prostřednictvím anexe a válek, zapadá do širší strategické agendy namířené na destabilizaci mezinárodního systému, v němž technologicky zaostalé, kulturně neatraktivní, ekonomicky nevykonné a politicky nestabilní Rusko nedokáže držet krok s úspěšnějšími zahraničními partnery, což má zdrcující dopad na legitimitu tamního režimu. Jako taková představuje ruská agrese proti Ukrajině jednoznačně největší bezpečnostní, normativní a v neposlední řadě také morální výzvu, před kterou Evropa v současnosti stojí a na niž teprve hledá svou odpověď.

Reagující na mimořádnou aktuálnost a společenskou závažnost sledované problematiky a tím i na zvýšený zájem širší veřejnosti o tyto události a na potřebu jejich naučné reflexe, předkládáme čtenáři výsledek našeho více než ročního bádání. Následující práce si klade za cíl osvětlit širší pozadí poslední ruské agrese proti Ukrajině a podat analýzu vývoje po roce 2014 v souvislosti s probíhajícím mezinárodním ozbrojeným konfliktem. Publikace představuje, pokud je nám známo, vůbec první pokus o souhrnné zpracování problematiky rusko-ukrajinské války v českém prostředí. Vedlejší, neméně skromnou ambicí knihy je položit základ pro informovanou a věcnou debatu o otázkách českého zájmu v souvislosti s děním odehrávajícím se prakticky na dohled od našich východních hranic.

K naplnění stanovených cílů je práce rozdělena do tří základních tematických celků. První část identifikuje hlavní příčiny, předpoklady a výchozí podmínky pro vznik a rozvoj aktuálního rusko-ukrajinského konfliktu. Samotný výklad – kapitola 1 – otevírá interpretační esej přibližující strategické postavení Ukrajiny v kontextu utváření nové bezpečnostní architektury v Evropě. Ukazuje, že nezávislost Ukrajiny má zcela klíčový význam pro možnou redefinici ruské imperiální identity, a tím i demokratickou transformaci, potažmo celkovou kultivaci poměrů v prostoru bývalého Sovětského svazu. Prehistorii poslední války v období od vzniku nezávislé Ukrajiny v roce 1991 s důrazem na kontroverze kolem Krymu shrnuje podrobně kapitola 2.

Vnitřní zdroje ruské agresivity zkoumá kapitola 3, podávající systémovou analýzu režimu Vladimira Putina. Postupně rozebírá hlavní rysy ruského geopolitického uvažování, problémy vnitropolitického vývoje včetně vztahů mezi státem a společností, situaci na mediální scéně a v neposlední řadě také stav národního hospodářství. Stěžejní část kapitoly zaujímá analýza kultu Velké vlastenecké války, který vládnoucímu režimu dovoluje případně

opponenty, ať již jednotlivce, skupiny osob, nebo rovnou celá společenství, diskurzivně ostrakizovat jako „fašisty“ a jako takový je též v rostoucí míře využíván k patriotické mobilizaci příznivců doma i v zahraničí. Analýza konceptu „ruského světa“, jakož i role, již tato ideologie sehrává v zahraniční politice Ruské federace vůči zemím postsovětského prostoru, je potom náplní kapitoly 4.

Druhá část knihy zastřešuje tematický blok pěti navzájem provázaných studií. Ty podávají již průřez aktuální ruskou válečnou kampaní proti Ukrajině. Ruské vojenské myšlení, zdá se, prodělalo v posledních letech značný vývoj. Úkolem této části výstupu je seznámit čtenáře blíže s konceptem hybridního válčení, který byl podle všeho vzat ruským generálním štábem za základ při plánování, přípravě a provedení této operace, jak napovídá analýza dvou hlavních fází ukrajinské kampaně. Kapitola 5 rozebírá průběh invaze, okupace a anexe Krymu v únoru a březnu 2014. Kapitola 6 podává základní chronologii ozbrojeného konfliktu na východě Ukrajiny, od iniciování prvních násilných střetů v polovině dubna 2014 do uzavření druhého balíku minských dohod v únoru 2015.

Ruská agrese proti Ukrajině nemá však pouze vojenskou dimenzi. Neméně důležitá role připadá na nevojenské způsoby a prostředky vedení kampaně. Teprve jejich integrované, koordinované, plnospektrální nasazení a sofistikovaný mix propůjčují modernímu válčení jeho současnou podobu. Z toho důvodu jsme do předložené analýzy ruské hybridní války proti Ukrajině zařadili rovněž tři samostatně stojící studie zkoumající každá fungování jedné vybrané klasické dimenze moci ruského státu. Z arzenálu ekonomických nástrojů vlivu v tomto kontextu dlouhodobě vyniká především instrumentalizace dodávek strategicky důležitých energetických surovin, zvláště pak zemního plynu – otázka, kterou rozebírá samostatně kapitola 7. V návaznosti na to pak kapitola 8 zprostředkovává čtenáři fenomén informačních válek. Dosahuje toho pomocí studie informačně psychologických operací ruského státu vůči vlastní populaci doma, proti Ukrajině a ve vztahu k zemím Západu. Konečně poslední část tohoto bloku – kapitola 9 – se soustřeďuje na utváření ruských vlivových struktur v Evropě skrze korupci politických elit, podporu antisystémových, zpravidla krajně pravicových uskupení, jakož i další formy subverze. Tyto aktivity exemplifikuje pomocí případové studie v současnosti asi nejvýznamnější nacionálně populistické politické strany v Evropě – Front national ve Francii.

Třetí tematický blok je zaměřen primárně na průvodní jevy a dopady, jež probíhající rusko-ukrajinský konflikt vyvolal. Náš výklad sleduje nejprve reakci relevantních třetích aktérů, kteří se ukázali být nejvíce dotčeni probíhajícím ozbrojeným konfliktem. Světové společenství, v čele s Evropou a Spojenými státy, odpovědělo na ruskou anexi Krymu a vpád do Donbasu v prvé řadě sérií restriktivních opatření a sankcí, jež úměrně eskalaci násilí

na východě Ukrajiny vygradovaly až v sankční válku mezi Moskvou a Západem. Kapitola 10 představuje obsah jednotlivých invokovaných opatření s ohledem na jejich zacílení a podává zhodnocení dopadu západních sankcí na ruskou politiku, ekonomiku a společnost. Kapitola 11 naznačuje hlavní linie strategického myšlení Washingtonu ve věci možného vyzbrojení Ukrajiny, tak jak tyto úvahy našly svůj výraz v americké politické a expertní debatě.

Ruská agrese proti Ukrajině vyjevila zároveň mimořádnou geostrategickou citlivost některých dalších zemí Evropy ležících v bezprostředním ruském sousedství. Patrně nejvíce exponovaným a – vzhledem k potenciálním důsledkům nezvládnutí nastoupené trajektorie vývoje – jednoznačně také nejzranitelnějším článkem demokratického společenství Západu jsou v současnosti zejména tři republiky Pobaltí obnovivší svou státnost teprve s rozpadem Sovětského svazu v roce 1991. Litva, Lotyšsko a Estonsko, s ohledem na vojenskou nehajitelnost tohoto teritoria, se mohou stát obzvlášť lákavým terčem destabilizačních snah ruského režimu a jeho pokusení otestovat soudržnost Severoatlantické aliance a tím naplno obnažit slabiny stávající evropské bezpečnostní architektury. Právě do tohoto prostoru je od roku 2014 směřována největší pozornost. Kapitola 12 mapuje vnitřní situaci v pobaltských republikách se zřetelem k faktorům ruských menšin. Načrtává základní krizové scénáře spojené s uvažovanou ruskou agresí proti Pobaltí a dokumentuje postupnou adaptaci obranných doktrín členských států NATO na akcelerující zhoršování mezinárodního bezpečnostního prostředí.

Předložený obrázek by pochopitelně byl notně neúplný bez přihlédnutí k vývoji země, jež byla probíhajícím ozbrojeným konfliktem zasažena z povahy věci vůbec nejtěživěji. Proto byly do výsledné práce zahrnuty rovněž dvě zvláštní kapitoly pojednávající o dopadech války na ukrajinskou společnost. Ruská agrese katalyzovala především změny v ukrajinském kolektivním vědomí. Kapitola 13 sleduje proměny veřejných nálad na Ukrajině od Revoluce důstojnosti na přelomu let 2013/2014 přes ruskou anexi Krymu po vpád do Donbasu a s tím i posuny, k nimž v důsledku tohoto vývoje došlo na ukrajinské politické scéně. S využitím dat sociologických šetření vyvrací nejčastější zavedená klíše ohledně domnělého rozdělení Ukrajiny na dva vzájemně nesmiřitelné tábory jakoby předurčující Ukrajinu k rozpadu. Konečně kapitola 14 nabízí pohled do zákulisí ukrajinské oligarchie pomocí sondy do tamního fotbalového prostředí.

Funkci samostatného závěru plní kapitola 15, jež syntetizuje některá zjištění. K interpretaci námi sesbíraného materiálu užívá tato část instrumentarium vypůjčené z oblasti revidované teorie modernizace. V souladu s touto optikou nahlíží poslední rusko-ukrajinskou válku jako konflikt mající hodnotové pozadí.

Předkládaná práce je společným dílem kolektivu autorů působících při Institutu mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy.

Autorský tým fungoval ve složení Jan Šír (celková koncepce výstupu a výzkumný design, úvod, kapitola 2, revize a editace finálního textu), Karel Svoboda (řízení projektu, kapitola 3), Nikola Karasová (kapitola 10, technická redakce, indexace výstupu) a Václav Lídl (kapitola 4, administrace projektu). Na zpracování jednotlivých částí textu se dále autorsky podíleli Jan Buchar (kapitola 5), Jakub Kučera (kapitola 7), Kateřina Hamatová (kapitola 8), David Emler (kapitola 9), Jiří Pondělíček (kapitola 11), Luboš Švec a Olga Lukešová (kapitola 12), Michal Lebduška (kapitola 13) a Vojtěch Raiman (kapitola 14); autorem závěru je Matěj Sviták (kapitola 15). S potěšením kvitujeme autorský vklad dvou zahraničních hostů, díky čemuž se nám podařilo ve finálním výstupu zaplnit mezery, které nebylo v našich silách pokrýt z vlastních zdrojů. Autorem kapitoly 1 (v překladu Miroslava Ottomanského) je Mychajlo Samus z Center for Army, Conversion and Disarmament Studies v Kyjevě. Kapitola 6 (překlad Jitka Charvátová) zpracoval nezávislý bezpečnostní expert Jurij Fjodorov.

Práce je výstupem specifického vysokoškolského výzkumu „Post-post-Cold War Order: nová světová geopolitika?“ MŠMT 260 234/2015, který byl uskutečňován na půdě Institutu mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v průběhu roku 2015. Výsledný text reflektuje – v souladu s původním záměrem – stav věcí k první polovině roku 2015. Při finalizaci výstupu a následné redakci jsme se již omezili jen na výběrovou aktualizaci rukopisu, sledující v prvé řadě opravu těch dat, jež mezitím neúprosně zastarala. Sáhnout k rozsáhlejší úpravám a doplnění textu ve světle nejnovějšího dění jsme již neshledali příliš účelným, zčásti z praktických důvodů, s ohledem na celkový objem výstupu a tím i prací s tím spojených, zčásti také s ohledem na nutnost dodržení nezbytných minimálních metodologických nároků kladených na odborný výstup tohoto druhu. Vyjadřujeme v této souvislosti svůj dík Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy České republiky za poskytnutou účelovou podporu projektu.

Děkujeme Nakladatelství Karolinum za profesionální zpracování dodaného rukopisu a podkladů a za hladkou přípravu knihy k vydání. Děkujeme rovněž všem kolegům, přátelům a blízkým; bez jejich nasazení a kontinuální podpory by byla výsledná práce mnohem skromnější. Za vynikající pomoc s obstaráváním některých těžko dostupných materiálů, zprostředkováním kontaktů, připomínkovaním dřívějších verzí rukopisu, konzultacemi jednotlivých částí textu, překlady, jakož i sháněním dodatečných finančních prostředků, papírováním a mnohým jiným jsme vděční zejména následujícím osobám: Lenka Víchová, Volodymyr Kopčak, Mychajlo Gončar, Sabina Nováková, Martin Mejstřík, Tomáš Nigrin, Jiří Vykoukal; respektujeme, že ne všichni z těch, kdož by si to zasloužili, si mohou dovolit být zde uvedeni jménem. Za cenné podněty a kritické připomínky, jež ve výsledku napomohly k dopracování textu do předkládané knižní podoby, jsme zavázáni i oběma

odborným recenzentům knihy, Davidu Svobodovi z Ústavu pro studium totalitních režimů a Jefimu Fištejnovi z Radio Free Europe / Radio Liberty. Zodpovědnost za výslednou podobu textu včetně zjištěných nedostatků přirozeně nese vždy konkrétní autor.

Publikace vychází díky systému podpory fakultních monografií FSV UK.

POZNÁMKA K PŘEPISŮM

Přenos reálií napříč kulturami je záležitost, která se neomezuje jen na znalost fungování výchozího a cílového systému a pravidel pro vzájemný převod jednotlivých součástí, nýbrž vyžaduje nezřídka i přihlédnutí k mimojazykovému kontextu. V případě přepisu ukrajinských jmen je tento úkol navíc komplikován tím, že máme co do činění s vícejazyčným prostředím, kde vedle sebe paralelně fungují ukrajinština a ruština, každá s vlastní formou zápisu, a regionálně též některé další jazyky, vše na pozadí utvrzování globální role angličtiny. To v nejednom případě stavělo autory před dilema, jaký jazyk v tom kterém případě zvolit za výchozí, tak aby výsledná podoba záznamu byla nejenom co možná věrná originálu a konformní s pravidly českého pravopisu a zvyklostmi, ale i v rámci celého výstupu více či méně jednotná a samozřejmě též přístupná pro čtenáře, který nemá nutně o Ukrajině hlubší povědomí – což jsou všechno hlediska, která jsou perfektně legitimní a sama o sobě určitě dávají smysl, leč která se ne vždy dají jednoduše skloubit dohromady.

V samotném textu je pro přepis jmen z cizích soustav používána zjednodušená transkripce. V případě, že jsme měli na výběr z více v zásadě rovnocenných variant, kloníme se zpravidla k formě vycházející z ukrajinštiny. Proto v našem textu figuruje uprchlý prezident Ukrajiny Viktor pod příjmením Janukovyč, a ne Janukovič; jeho pravá ruka Ljovočkin vystupuje pod křestním jménem Serhij, a ne Sergej; a společně, dokud se hrála liga v Doněcku, chodili na fotbal fandit klubu Šachtar, a ne Šachtor, ačkoli prvně jmenovaný by jej tak sám od sebe nejspíš nikdy nenazval a podnikatelské zájmy druhého zahrnovaly konkurenční Dynamo. V řadě případů se však již nebylo dost dobře možné či účelné tímto vodítkem řídit, i proto, že se v češtině – často na bázi ruštiny – mezitím zformovala vlastní tradice. V těchto případech se držíme zavedeného výraziva (Kyjev, a ne Kyjiv ani Kijev; stejně tak Charkov, a ne Charkiv; Lvov, a ne Lviv aj.), jakkoli výsledný efekt může ze systémového pohledu působit nejasně.

V bibliografických poznámkách je důsledně použita standardní transliterace z jazyku originálu, resp. té verze zdroje, kterou měli autoři k dispozici.

I. KOŘENY, VÝCHODISKA, ZDROJE

1. STRATEGICKÝ VÝZNAM UKRAJINY

MYCHAJLO SAMUS

UKRAJINSKÁ GEOPOLITICKÁ VÝZVA

Ukrajina zaujímá specifické postavení mezi několika mocenskými centry; historicky se nacházela na průsečíku os Východ–Západ a Jih–Sever, na rozhraní kočovné a usedlé civilizace, na pomezí větších státních celků s rozdílnou trajektorií vývoje. Právě boj o kontrolu nad ukrajinským územím byl po řadu století hlavní překážkou pro rozvoj ukrajinské státnosti. Historické a geopolitické aspekty vývoje Ukrajiny zároveň zřetelně potvrzují její přínaležitost k Evropě. Ani staletí existence v rámci eurasijského soustátí nedokázala připravit Ukrajince o národní svébytnost s jejich tíhnutím k vývoji na bázi evropských hodnot.

S rozlohou 603,7 tisíc km² je Ukrajina v současnosti největším státem Evropy. Hraničí s Polskem, Slovenskem, Maďarskem, Rumunskem, Moldavskem, Ruskem a Běloruskem. Z jihu Ukrajinu obklopují Azovské a Černé moře.

Přes území Ukrajiny procházejí strategické tranzitní ropovody a plynovody, železniční a silniční tahy a přenosové sítě.

Na Ukrajinu připadá celých 30 % světových zásob černozemě a zhruba 25 % veškeré orné půdy v Evropě. Ukrajina zaujímá přední příčky v objemu zemědělské výroby (patří jí první místo na světě ve vývozu slunečnicového oleje, třetí místo ve vývozu kukuřice, čtvrté ve vývozu ječmene)¹ a má veškeré předpoklady k dalšímu navyšování kapacit v této sféře.

Páteř ukrajinské průmyslové výroby tvoří hutní a chemický průmysl, lehký průmysl, palivoenergetický komplex a strojírenství. Ukrajina disponuje uzavřeným cyklem výroby letecké a kosmické techniky. Kyjevský podnik Antonov je konstruktérem světoznámých transportních letounů, záporožský Motor Sič si uchovává postavení monopolního dodavatele motorů do vrtulníků sovětské, resp. ruské výroby a mykolajivský Zorja-Mašproekt je jedinou zbrojovkou v prostoru bývalého Sovětského svazu specializující se na výrobu lodních plynových turbín. Díky zahraničním prodejm ročně za více

1 „Ukrajina – perša v sviti za eksportom sonjašnykovoji oliji“, *Finance.ua*, 29. června 2015, <http://news.finance.ua/ua/news/-/353324/ukrajina-persha-v-sviti-za-eksportom-sonyashnykovoyi-oliyi>.

než miliardu dolarů se ukrajinský zbrojní průmysl drží v desítkách největších exportérů zbraňových systémů a vojenské techniky na světě.²

V podmínkách války s Ruskem nastaly pro ukrajinský průmysl, zejména pak pro zbrojní, letecký a kosmický průmysl, nelehké časy. Ukrajinské podniky zpravidla až do poslední chvíle pokračovaly v zavedené „sovětské kooperaci“ v rámci jednoho produkčního řetězce. Bylo to jednodušší než se modernizovat a hledat partnery jinde ve světě. Nyní je Rusko nepřítel a taková společná výroba třeba bitevních vrtulníků je principiálně nemožná. V podobné situaci se ocitly stovky ukrajinských podniků, které po rozpadu Sovětského svazu nechťely nebo neuměly opustit zděděný model výrobní kooperace. Teď stojí před náročnou výzvou – najít nové partnery, nové technologie, nová odbytíště a pozvednout se na kvalitativně vyšší úroveň. Anebo skončit v propadlišti dějin. Ať je to sebeobtěžnější, přesně takto bolestnou očistu si žádají radikální ekonomické reformy.

V demografickém ohledu se Ukrajinci (42,8 milionů obyvatel) řadí mezi největší národy v Evropě.³ Díky vyspělé vzdělanostní struktuře, jakož i kvalifikované pracovní síle⁴ zaujímají ukrajinští odborníci důležité místo ve vývoji vyspělých, v první řadě informačních technologií.⁵

Ukrajina je evropský stát. To je dáno její historií, zeměpisnou polohou, příslušností ke kulturním tradicím evropské civilizace, demografickým složením a v neposlední řadě také nejrozmanitějšími kontakty s ostatními evropskými zeměmi. Navzdory tomu evropské země doposud pohlížejí na Ukrajinu především jako na stát postsovětského prostoru a součást sovětské, resp. ruské sféry vlivu, ačkoli již sama existence nezávislé Ukrajiny, s jejím lidským, intelektuálním, ekonomickým a vojenským potenciálem, zásadním způsobem mění geopolitickou mapu Eurasie.

Vítězství Ukrajiny v probíhající válce s Ruskem – vítězství Ukrajiny se v daném případě rozumí nikoli nutně ruská vojenská porážka, nýbrž uhájení ukrajinské státnosti a úspěšná integrace Ukrajiny do evropských struktur –

2 „Ukroboroprom za rik pidpysav kontraktiv z eksportu zbroji na mil'jard dolariv“, UNIAN, 9. července 2015, <http://economics.unian.ua/industry/1098906-ukroboroprom-za-rik-pidpysav-kontraktiv-z-eksportu-zbroji-na-milyard-dolariv.html>.

3 Čysel'nist' naselennja (za ocinkoju) na 1 červnja 2015 roku ta serednja čysel'nist' u sični-travnji 2015 roku, Deržstat Ukrajiny, 1. června 2015, http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/ds/kn/kn_u/kno515_u.html. Jde o průběžná data (odhad) k 1. červnu 2015 bez okupovaných území Krymu a Sevastopolu.

4 Celých 76 % obyvatel Ukrajiny má ukončeno přinejmenším vyšší odborné vzdělání. Viz „Ochvat naselenija Ukrainy vyššim obrazovanijem sostavljajet 76 % – Institut demografii“, UNIAN, 15. prosince 2014, <http://www.unian.net/society/1023768-ohvat-naseleniya-ukrainyi-vysshim-obrazovanijem-sostavlyajet-76-institut-demografii.html>.

5 Ukrajina je tak například regionálním lídrem na trhu IT-outsourcingových služeb a programování ve střední a východní Evropě. Viz „Issledovanije servisom topsdev rynku autsors-programirovanija Vostočnoj Jevropy“, topsdev, 29. ledna 2015, <http://topsdev.org/blog/obzor-rinka-freelance-2014.htm>.

posílí mocenský potenciál sjednocené Evropy, což otevře možnosti pro postupnou transformaci Ruské federace v reálnou federaci či konfederaci nových demokratických států a dovolí vytvořit nové podmínky pro prosazování evropských zájmů v prostoru Eurasie. To v konečném důsledku napomůže též k nastartování tolik potřebné reformy systému mezinárodních vztahů, který dnes vyloženě trpí destruktivními kroky Ruska, usilujícího o nic menšího než o destabilizaci celé mezinárodněprávní soustavy.

A naopak. Vítězství Ruska v nynějším konfliktu s Ukrajinou – vítězstvím Ruska se zde rozumí zničení ukrajinské státnosti a navrácení území Ukrajiny pod ruskou nadvládu – povede ke kritické destabilizaci poměrů ve východní Evropě, jelikož nová linie střetu se posune o pár tisíc kilometrů dál na západ. Výsledkem bude definitivní krach stávajícího mezinárodního uspořádání a s tím i další oslabení EU pod tlakem existujících problémů, jako jsou nekontrolovaný nárůst bezpečnostních rizik, problémy migrace či prohlubování rozdílů ve vyspělosti jednotlivých členských zemí. A co víc, dalším vítězstvím v pomyslném střetu se Západem – a přesně v tomto smyslu prezentuje Křeml nynější konflikt s Ukrajinou – Putin ještě více upevní svoje postavení, jak doma, tak i mezi svými obdivovateli v zahraničí, a získá volnou ruku k ovládnutí dalších území v Evropě.

Přibližně takový průběh událostí předpovídal před více než dvaceti lety významný americký geostratég Zbigniew Brzezinski:

Ukrajina, nový a významný prostor na eurasijské šachovnici, je geopolitickým ohniskem, protože pouhá její existence jako nezávislého státu napomáhá k transformaci Ruska. Bez Ukrajiny přestává být Rusko eurasijským impériem. Rusko se bez Ukrajiny stále ještě může snažit o imperiální status, ale v případě úspěchu by se stalo především asijským imperiálním státem, jenž by byl pravděpodobně zatažen do vyčerpávajících konfliktů s probuzenými státy Střední Asie [...]. Pokud však Moskva opět dosáhne kontroly nad Ukrajinou s jejími 52 miliony obyvatel, nerostným bohatstvím a přístupem k Černému moři, získá tak automaticky prostředky, jak obnovit své postavení mocného imperiálního státu rozkládajícího se v Evropě i v Asii. Ztratí-li Ukrajina nezávislost, důsledky této skutečnosti se okamžitě projeví ve Střední Evropě a v geopolitické ohnisko na východní hranici sjednocené Evropy se přemění Polsko.⁶

6 Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard: American Primacy And Its Geostrategic Imperatives* (New York, NY: Basic Books, 1997), 46. Cit. dle českého vydání knihy *Velká šachovnice: K čemu Ameriku zavazuje její globální převaha* (Praha: Mladá fronta, 1999), 52–53.

POSTSOVĚTSKÝ OMYL ZÁPADU

Otázka významu Ukrajiny pro Evropu a naopak Evropy pro Ukrajinu je v současnosti jedním z ústředních témat mezinárodní politiky v regionálním i globálním měřítku. Právě tento problém vzbuzuje v odborných a expertních kruzích vášnivě historické, ekonomické, vojenské a politologické diskuse. Evropané dodnes příliš netuší, proč by mělo být v jejich zájmu podporovat tento zkorumpovaný stát kdesi na východě a riskovat tak potenciálně zničující konfrontaci, když po dobu posledních více než tří set let byla Ukrajina, alespoň její velká část, prakticky nepřetržitě pod kontrolou Ruska. Ukrajinci, sotva povstali proti Janukovyčovi, ocitnuvši se ve válce s Ruskem, zase nedokážou pochopit, že jim Evropa v této obraně před společnou hrozbou ze strany státu žijícího podle zákonů 19. století a jeho tažením za obnovu „historické spravedlnosti“ dost nepomáhá.

Vysvětlit Ukrajincům, proč jim Evropa, potažmo Západ dost nepomáhá, přitom nedá moc námahy. Ukrajina v posledních pětadvaceti letech demonstrovala pouze negativní příklady budování státu, oligarchizace ekonomiky a neefektivních forem vládnutí. Nezapojovala se do řešení celoevropských problémů. Rozhodla se neusilovat o vstup do NATO; tím odmítla nést spolu s Evropou odpovědnost za obranu a bezpečnost kontinentu. Stejně tak ani nepodnikla kroky potřebné ke vstupu do EU a nevyužila možnosti integrace do evropského politického, hospodářského, sociálního a kulturního prostoru. Proč by tedy měli dnes Evropané Ukrajině pomáhat, či snad válčit, a doplácet tak na ukrajinské chyby? Spravedlivější bude, když si Ukrajinci konečně uvědomí svou odpovědnost za vlastní zemi a krok za krokem dospějí k tomu, že jedině budou-li sami bojovat za svou svobodu a budou-li v tomto boji se zbytkem demokratického světa solidární, budou i ostatní považovat Ukrajinu za rovnoprávného partnera a spojence.

Vysvětlit Evropanům důležitost Ukrajiny a její význam vyžaduje naopak o poznání větší úsilí. Ukrajina byla v Evropě povětšinou vnímána jen jako součást ruského či sovětského impéria. Mohli bychom dlouze hovořit o nejrůznějších přístupech k ukrajinské otázce. Připomeňme asi nejzářnější moment moderních ukrajinských dějin – rozpad Sovětského svazu. Tehdy prožívali Ukrajinci vzednutí národního uvědomění a nadšení srovnatelné se současnou situací. I když, budeme-li objektivní, tehdy byl osud Ukrajině mnohem příznivěji nakloněn. Slábnoucí Moskva, drcena vnitřními systémovými problémy a tlaky, hovořila o začátku „nové éry v mezinárodních vztazích“, o „věčném míru“, o „Evropě od Lisabonu po Vladivostok“. Zdálo se, že se Ukrajincům nakonec povede vymanit se z kremelského sevření a začít naplňovat svůj dávný sen – budovat normální evropský stát.

V těchto jinak příznivých podmínkách se Ukrajině nedostávalo ještě jedné nezbytné věci, a sice podpory Západu. Nikoli finanční nebo materiální,

nýbrž politické, chcete-li, mentální, psychologické. Ukrajinci doufali, že jim Evropa pomůže oprostít se od relikvů komunismu a poradí, jak vybudovat funkční demokratické zřízení. Zjednodušeně řečeno očekávali, že se k nim bude Západ stavět obdobně jako třeba k Československu, Polsku nebo Maďarsku. Ačkoli Ukrajina potřebovala snad ještě citlivější přístup. Přece jen, na rozdíl, řekněme, od Československa neměla s budováním státu prakticky žádnou pozitivní zkušenost. Přes tři století byla součástí Ruského impéria, z toho přes sedmdesát let součástí vůbec nejkrvavější říše v dějinách – Sovětského svazu, který neváhal zlikvidovat miliony vlastních obyvatel, nechal deportovat celé národy a nemilosrdně potíral sebemenší náznak odlišnosti. Po celá staletí ruské a sovětské impérium pokřivovalo vše ukrajinské. Odkud se tedy na Ukrajině v roce 1991 měli najednou vzít profesionální státní manažeři? Jak by se tam mohli zjevit političtí stratégové, kteří by dovedli vmžiku zformulovat ucelenou koncepci rozvoje nezávislého státu v podmínkách rozpadu impéria? Jak by po desítkách let důsledného přetváření v *homo sovieticus* mohli Ukrajinci prakticky z nuly vybudovat občanskou společnost? Západ by býval mohl Ukrajině pomoci tyto schopné lidi najít, mohl Ukrajincům napomoci v tom, aby si uvědomili, že to jsou oni, kdo nesou odpovědnost za budování nového státu. Jenže to se nestalo. Uplynulo sotva pár let, šance byla promarněna a dlouholetí straničtí pohlaváři, již jako noví státopůrci, převzali kontrolu nad všemi sférami života bývalé sovětské republiky.

V okamžiku rozpadu Sovětského svazu se Ukrajinci, v každém případě jejich převážná většina, autenticky cítili být součástí nové Evropy a s optimismem vzhlíželi ke změnám. Západ však ještě neviděl budoucnost Ukrajiny mimo svaz s Ruskem. Západ nebyl připraven nabídnout Ukrajině kýženou pomoc, setrváváje sám v zajetí vlastních stereotypů, fixních idejí a obav, a namísto toho raději vsadil na podporu Moskvy v její snaze – jakkoli navenek v poněkud měkčí variantě – o zachování společného soustátí.

Na Ukrajině mají dodnes v paměti studenou sprchu, již se jim dostalo od Margaret Thatcherové během její návštěvy Kyjeva v červnu roku 1990, rok před rozpadem Sovětského svazu. Kyjevané vítali Železnou lady v ulicích s transparenty, na nichž stálo: „Ukrajina míří k evropskému domovu.“ Je ironií dějin, že pod týmiž hesly v listopadu 2013 začínala Revoluce důstojnosti. Celých třiatdvacet let před vypuknutím událostí na Majdanu se v ukrajinském parlamentu, Nejvyšší radě tehdy ještě Ukrajinské sovětské socialistické republiky, snažili patrioticky smýšlející poslanci vyjasnit stanovisko premiérky jejího Veličenstva k vystoupení Ukrajiny ze Sovětského svazu. „Paní Thatcherová, co můžete říci k otevření ambasády Ukrajiny v Londýně?“ netrpělivě se jí ptali. Odpověď Thatcherové Ukrajincům naprosto vyrazila dech: „My nemáme ambasády pro Kalifornii, pro Quebec, pro státy v Austrálii.“⁷

7 „Za rik do rozvalu SRSR Tetčer obrazyla Ukrajinu, porivnjavšy jiji z Kalifornijeju“, *TSN.ua*, 10. dub-

Další dotaz na Thatcherovou se týkal perspektiv vstupu Ukrajiny do Evropského společenství (nutno znovu zdůraznit: psal se rok 1990, ale stejný dotaz jako by klidně mohl zaznít na včerejší tiskové konferenci britského úřadu vlády): „Ukrajina je člen Organizace Spojených národů, a podle sovětského i mezinárodního práva je tedy subjekt mezinárodních vztahů. Jak by se vaše vláda tvářila na návrh, že by se Ukrajina mohla přímo zapojit do celoevropského procesu a také přistoupit k ES?“ Odpověď Thatcherové byla pro Kyjev opět navýsost chladná:

Myslím, že v tento moment bychom nepovažovali za pravděpodobné, že bychom se měli pouštět do nějakých zvláštních ujednání. Naší politikou v tento moment je, že sestáváme v Evropském společenství z dvanácti států, že procházíme ohromnými změnami a že máme společnou politiku pro obchod a pracujeme na tom, aby podmínky pro obchod byly stejné ve všech dvanácti státech v tom smyslu, že budeme povinně dodržovat stejné bezpečnostní standardy, stejné standardy pro elektřinu a že každá z našich profesí bude moci provozovat živnost v úplně každé zemi Společného trhu. To je ohromná ekonomická integrace. Je to patrně největší výzva, kterou jsme kdy před sebou měli, stane se tak do konce roku 1992, a v současnosti tedy o rozšíření našich hranic jako Společenství neuvažujeme.⁸

V srpnu roku 1991, tři týdny před vyhlášením nezávislosti Ukrajiny, vystoupil v ukrajinském parlamentu s řečí, jež měla jako Chicken Kiev Speech posměšně vejít do historie, prezident Spojených států amerických George Bush st.⁹ Jak vzpomíná první ukrajinský prezident Leonid Kravčuk, prezident Bush se tehdy netajil obavami, že by Ukrajině mohlo připadnout 176 sovětských mezikontinentálních balistických střel dislokovaných na ukrajinském území. Sovětský prezident Michail Gorbačov podle Kravčukova přesvědčení záměrně strašil Bushe tím, že v případě zhroucení Sovětského svazu dojde k rozpadu systému centrální kontroly jaderných zbraní a všechny ukrajinské rakety s jadernými hlavicemi budou namířeny na Spojené státy.

Jel jsem tenkrát s Bushem v jednom voze a on mi povídá: „Až přijedeme do Nejvyšší rady, dám Vám přečíst svůj projev.“ Zeptal jsem se ho: „A nač?“ Odpověděl: „Chtěl bych

na 2013, <http://tsn.ua/politika/za-rik-do-rozvalu-srsr-tetcher-obrazila-ukrayinu-porivnyavshi-yiyi-z-kaliforniyeyu-289833.html>. Kompletní přepis premiérčina vystoupení v Nejvyšší radě viz Margaret Thatcher, Speech to Ukrainian Supreme Soviet (9 June 1990), Margaret Thatcher Foundation, <http://www.margarethatcher.org/document/108116>.

8 Margaret Thatcher, Speech to Ukrainian Supreme Soviet.

9 Přepis Bushova vystoupení v ukrajinském parlamentu viz „President Bush's address to Ukrainian SSR Supreme Soviet“, *The Ukrainian Weekly* LIX, č. 31, 4. srpna 1991, http://ukrweekly.com/archive/1991/The_Ukrainian_Weekly_1991-31.pdf. Autorství Bushova „kyjevského kotletu“ bývá připisováno Condoleeze Rice.

slyšet Váš názor, co mi řeknete na to, co hodlám pronést z tribuny.“ Přečetl jsem to a řekl jsem mu: „Nejvyšší rada tohle nepřijme.“ A on to trochu zmírnil. Původně to bylo ještě horší.¹⁰

Prezident Spojených států vystoupil před poslance Nejvyšší rady s podporou Gorbačovova vedení a jeho projektu nové svazové smlouvy a příznačně svoje ukrajinské hostitele varoval před „sebevražedným nacionalismem“ a „beznadějným kurzem k izolaci“.¹¹ Není bez zajímavosti, že americký tisk citoval poslance z jižní Ukrajiny, tedy z oblasti, kde podle Kremlu žije prorusky orientované obyvatelstvo, Nikolaje Korobka, který neskrýval nad projevem rozčarování: „[Prezident] Bush se zjevně nedomnívá, že by národy dezintegrujícího se impéria mohly mít právo samy rozhodovat o vlastní budoucnosti. Jsme s jeho řečí nespokojeni.“¹²

Právě tato pozice na Západě ve skutečnosti převládala po následující více než dvě desetiletí. Rusko zůstávalo oním centrem, jehož stabilní vývoj měl předurčovat úspěch celého postsovětského prostoru. Na Západě uvažovali asi takto: jestli dokážeme Rusko změnit, transformovat je ve svobodný demokratický stát, pak se i ostatní postsovětské státy vydají stejnou cestou a pozvolna, pod vlivem tradičního centra, se přemění ve vzorové evropské demokracie. Jenže tenhle kalkul se ukázal jako mylný. Strategie Západu ve vztahu k Rusku a postsovětskému prostoru skončila naprostým fiaskem. Namísto demokratického Ruska máme dnes před sebou nevypočitatelnou jadernou mocnost, v jejímž čele stojí bývalý důstojník KGB s manýry bosse podsvětí. Namísto nových postsovětských demokracií tu máme ve větší či menší míře zkorumpované oligarchie, jež pokládají své státy za korporace, z nichž jim plynou pohádkové zisky. A to vše je do značné míry důsledkem právě chybného vyhodnocení toho, jaký má Ukrajina význam pro Evropu a pro Rusko, důsledkem nepochopení, že Rusko se nemůže změnit a že nemůže jít demokratickou cestou, dokud si bude udržovat kontrolu nad Ukrajinou. Západní politici si vytrvale odmítají přiznat, že jedině tehdy, podaří-li se vybudovat úspěšnou demokratickou Ukrajinu podle evropského střihu, budou teprve moci nastat podmínky pro eventuální přeměnu Ruska ve federaci či konfederaci demokratických národů, která nebude již svou pouhou existencí představovat hrozbu pro své sousedy, Evropu a celý civilizovaný svět.

10 „Kravčuk: u 1991 roci Buš bojavsja Ukrajinu čerez jadernu zbroju“, *TSN.ua*, 27. srpna 2011, <http://tsn.ua/ukrayina/kravchuk-u-1991-roci-bush-boyavsya-ukrayinu-cherez-yadernu-zbroju.html>.

11 President Bush's address to Ukrainian SSR Supreme Soviet.

12 Jack Nelson, „Bush Praises Union Treaty in Restive Ukraine“, *Los Angeles Times*, 2. srpna 1991, http://articles.latimes.com/1991-08-02/news/mn-222_1_union-treaty/2.